

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОКУРОРОМ ДОДЕРЖАННЯ МАЙНОВИХ ПРАВ НЕПОВНОЛІТНІХ ЗАСУДЖЕНИХ

ENSURING COMPLIANCE WITH THE PROSECUTOR PROPERTY RIGHTS OF CONVICTED JUVENILES

Панчишина О.О.,
аспірант

Національної академії прокуратури України

У статті на основі аналізу нормативних актів та наукової літератури розроблені пропозиції щодо оптимізації забезпечення прокурором додержання майнових та житлових прав засуджених неповнолітніх. Автором запропонована методика проведення прокурором перевірок додержання законів, спрямованих на захист майнових прав осіб до 18 років. У дослідженні звертається увага на необхідність внесення доповнень до Правил опіки та піклування.

Ключові слова: неповнолітні засуджені, прокурор, майнові права, житлові права, перевірка.

В статье на основе анализа нормативных актов и научной литературы разработаны предложения по оптимизации обеспечения прокурором соблюдения имущественных и жилищных прав осужденных несовершеннолетних. Автором предложена методика проведения прокурором проверок соблюдения законов, направленных на защиту имущественных прав лиц до 18 лет. В исследовании обращается внимание на необходимость внесения дополнений в Правила опеки и попечительства.

Ключевые слова: несовершеннолетние осужденные, прокурор, имущественные права, жилищные права, проверка.

The article, based on the analysis of regulations and scientific literature, developed proposals for optimizing ensuring by the prosecutor compliance of property and housing rights of juvenile convicted. The author proposes a methodology for conducting compliance audits prosecutor laws aimed at protecting the property rights of persons under 18 years. The study draws attention to the need for additions to the Rules of custody and guardianship.

Key words: juvenile convicted, prosecutor, property rights, housing rights, check.

Постановка проблеми. Загальна Декларація прав людини ООН від 10 грудня 1948 року визначає, що кожна людина має право володіти майном як одноособово, так і разом з іншими. Ніхто не може бути безпідставно позбавлений свого майна [1].

Відповідно до ст. 41 Конституції України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР кожен має право володіти, користуватися й розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності [2].

У ч. ч. 4, 5 ст. 41 Конституції України визначено, що ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непоушним.

Примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток із мотивів суспільної необхідності, на підставі й у порядку, встановлених законом, та за умови попереднього й повного відшкодування їхньої вартості.

Питання забезпечення майнових та житлових прав дітей, зокрема неповнолітніх засуджених, потребує особливої уваги, оскільки забезпеченість наведених прав вказаної категорії осіб є однією з передумов їх успішного повернення в суспільство після звільнення та попередження вчинення нових злочинів.

Важливо зазначити, що в п. 14 Правил ООН щодо захисту неповнолітніх, позбавлених волі, від 14 грудня 1990 року визначено: захист індивідуальних прав неповнолітніх із приділенням особливої уваги законності заходів із затримання повинен забезпечуватися компетентною судовою владою, а мета залучення в соціальне життя суспільства повинна за-

безпечуватися шляхом регулярних інспекцій та інших засобів контролю, які здійснюються відповідно до міжнародних норм, внутрішньодержавних законів та постанов належним чином створеним органом, уповноваженим відвідувати неповнолітніх, який не входить до складу адміністрації виправної установи [3].

Стан дослідження. Окреслена вище проблематика завжди перебувала в центрі уваги юридичної думки, зокрема, таких вчених, як І. Борисова, В. Дзера, Н. Єршова, І. Жилінкова, В. Мироненко, Г. Попова, З. Ромовської, Я. Шевченко та інших.

Разом з тим окремого дослідження потребує забезпечення майнових прав такої, найбільш вразливої категорії неповнолітніх, як засуджені.

Метою представленої статті є вироблення на основі аналізу нормативних актів та наукової літератури пропозицій щодо оптимізації забезпечення прокурором додержання майнових та житлових прав засуджених неповнолітніх.

Виклад основного матеріалу. Г. Спенсер свого часу зазначав, що справедливість вимагає, щоб злочинець обмежувався лише настільки, наскільки це необхідно для безпеки суспільства, але не більше [4, с. 100].

Обмеження засуджених у правах можуть передбачатись для них безпосередньо законодавством, впливати з вироку суду або з режиму, встановленого для відбування певного виду покарання. Різні види покарань зумовлюють, відповідно, різні за обсягом обмеження в правах і обов'язках засуджених. Законодавство, що встановлює позитивний статус громадян України, одночасно виступає й джерелом обмежень прав засуджених [5, с. 69].

Покарання полягає в передбачених законом втратах та обмеженнях прав і свобод, які обмежуються або повністю втрачаються засудженим, наприклад, права на вільне пересування та свободу дій; окремих політичних, трудових та майнових прав [6, с. 64]. Відчуження чи обмеження майнових прав може виявлятися у штрафних, повній або частковій конфіскації майна, втраті чи обмеженні прав користування особистим майном.

На думку О.С. Наташева, закріплення вироком суду певного «набору» основних і додаткових покарань, які в сукупності визначають правове становище засудженого, відмінне від інших, не є підставою для вказівки на вирок як джерело обмежень правового статусу громадян, оскільки він не вводить нових правових обмежень. Вони у вичерпному порядку повинні міститись у законодавстві [7, с. 33].

Слід звернути увагу на те, що п. 43 Мінімальних стандартних правил ООН поводження з в'язнями від 30 серпня 1955 року визначає, що:

1) гроші, цінні предмети, одяг та інше майно, яке згідно з діючими в закладі правилами в'язень не має права тримати при собі, здаються при його прийнятті на зберігання. Перелік цього майна підписується в'язнем. Треба вжити заходи для того, щоб воно зберігалось у надійних умовах;

2) під час звільнення в'язня із закладу все майно й гроші, що йому належали, підлягають поверненню, за винятком сум, які йому було дозволено витратити, речей, які йому було дозволено відправити за межі установи або ж одягу, який було визнано за необхідне знищити із санітарних міркувань. В'язень розписується в отриманні належних йому грошей і речей;

3) це саме стосується всіх коштів і речей, які одержав в'язень за час його перебування в закладі [8].

П. 13 Правил ООН щодо захисту неповнолітніх, позбавлених волі, визначає, що неповнолітнім, які позбавлені свободи, не можна відмовляти через їхній статус в цивільних, економічних, політичних, соціальних чи культурних правах, якими вони володіють відповідно до внутрішньодержавного або міжнародним права й здійснення яких відбувається сумісно з позбавленням волі.

Ст. 102 Кримінально-виконавчого кодексу України від 11 липня 2003 року № 1129-IV встановлено, що зберігання засудженими при собі речей, а також предметів, які заборонено використовувати в колоніях, не допускається. Виявлені в засуджених речі та предмети, які заборонено використовувати в колоніях, вилучаються, про що посадовою особою колонії складається протокол. За клопотанням установи виконання покарання слідчий суддя розглядає питання про конфіскацію таких речей та предметів або про передачу їх на зберігання до звільнення засудженого відповідно до положень розділу VIII Кримінального процесуального кодексу України

Зберігання грошей, цінних паперів забезпечується адміністрацією колонії (п. 7) [9].

Необхідно зауважити, що відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 18 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» від 23 червня 2005 року

№ 2713-IV посадові та службові особи органів і установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, серед іншого, зобов'язані забезпечувати дотримання та реалізацію прав, законних інтересів неповнолітніх. Особливу увагу необхідно звертати на захист прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей-інвалідів та неповнолітніх інших пільгових категорій [10].

Починаючи перевірку додержання майнових прав неповнолітніх засуджених передусім необхідно опрацювати правову базу, яка регулює зазначені суспільні відносини. Так, на регламентацію вказаних питань спрямовані норми Конституції України; Конвенції про права дитини; Сімейного кодексу України, Цивільного кодексу України, Житлового кодексу України, Господарського кодексу України; Цивільного процесуального кодексу України; Кодексу України про адміністративні правопорушення; Кодексу адміністративного судочинства України; Господарського кодексу України; Господарського процесуального кодексу України; Законів України «Про охорону дитинства», «Про місцеві державні адміністрації»; «Про місцеве самоврядування в Україні»; «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей»; «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування»; «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей»; «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю»; «Про державну допомогу сім'ям з дітьми»; «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні»; «Про житловий фонд соціального призначення»; «Про приватизацію державного житлового фонду»; «Про заставу»; «Про іпотеку»; «Про нотаріат»; «Про виконавче провадження» тощо [11, с. 7].

Також на врегулювання особливостей майнових прав засуджених неповнолітніх спрямовані норми Кримінального виконавчого кодексу України та окремі підзаконні правові акти. Так, наприклад, Постановою Кабінету Міністрів України про деякі питання реалізації Закону України «Про житловий фонд соціального призначення» від 23 липня 2008 року № 682 затверджено:

– Порядок взяття громадян на соціальний квартирний облік, їх перебування на такому обліку та зняття з нього;

– Порядок врахування вартості майна, що перебуває у власності громадянина та членів його сім'ї;

– Порядок визначення величини опосередкованої вартості наймання (оренди) житла в населеному пункті;

– Порядок проведення щорічного моніторингу доходів громадян, які перебувають на соціальному квартирному обліку, та членів їх сімей, а також доходів наймачів соціального житла і членів їх сімей, що проживають разом з ними;

– Порядок надання соціального житла, а також врахування площі житла, що перебуває у власності громадянина, якому надається квартира або садибний (одноквартирний) житловий будинок із житлового фонду соціального призначення [12].

Ч. 1 ст. 316 Цивільного кодексу України від 16 січня 2003 року № 435-IV визначається, що правом власності є право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб [13].

Відповідно до ст. 55 Закону України «Про нотаріат» від 2 вересня 1993 року № 3425-XII угоди про відчуження та заставу майна, що підлягає реєстрації, посвідчуються за умови подання документів, що підтверджують право власності на майно, що відчужується або заставляється. Під час посвідчення угод про відчуження або заставу жилого будинку, квартири, дачі, садового будинку, гаража, земельної ділянки, іншого нерухомого майна перевіряється відсутність заборони відчуження або арешту майна [14].

Правове регулювання посвідчення нотаріусом договору купівлі-продажу визначається Порядком вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, що затверджений наказом Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 року № 296/5 [15].

Починаючи перевірку, доцільно в органах місцевого самоврядування витребувати інформацію щодо наявності заяв про взяття дітей на соціальний квартирний облік. Під час ознайомлення з такою інформацією також слід звернути увагу на наявність доданих до заяви документів, таких як копія документа, що посвідчує особу дитини-сироти, дитини, позбавленої батьківського піклування, особи з їх числа; копії документів, що підтверджують статус дитини-сироти, дитини, позбавленої батьківського піклування, особи з їх числа; копія довідки про присвоєння ідентифікаційного номера дитині-сироті, дитині, позбавленій батьківського піклування, особі з їх числа; довідка про те, що дитина-сирота, дитина, позбавлена батьківського піклування, особа з їх числа не перебуває на обліку за місцем її проживання.

Ч. 1 ст. 16 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 13 січня 2005 року № 2342-IV визначає, що в обліково-статистичній картці містяться дані про дитину, її спадковість, здоров'я, місце походження, місце проживання, дані про батьків, братів, сестер і близьких родичів, дані про майно, про житло, у якому проживала така дитина або яке належить їй на праві власності, або яке закріплене за дитиною на інших підставах, інформація про заклади та сім'ї, де дитина перебувала на утриманні та вихованні, план та результати соціального супроводу дитини, інформація про розвиток дитини, результати навчання тощо [16].

Необхідно також звернути увагу на своєчасність та законність прийнятих рішень із таких заяв, а також зняття осіб до 18 років з обліку.

Слід враховувати, що відповідно до ч. 2 ст. 11 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» органи опіки та піклування, серед іншого, забезпечують вирішення питань щодо соціального захисту й захисту особистих, майнових, житлових прав та інтересів дітей, а також надання письмової згоди або заперечення на

відчуження нерухомого майна (у тому числі житла) та іншого майна, власником якого є дитина.

Органи опіки та піклування відповідно до покладених на них завдань та розподілу повноважень між структурними підрозділами відповідних управлінь і відділів місцевої державної адміністрації вживають заходи щодо захисту особистих та майнових прав неповнолітніх дітей і осіб, які перебувають під опікою (піклуванням); беруть участь у розгляді судами спорів, пов'язаних із захистом прав неповнолітніх дітей та осіб, які перебувають під опікою (піклуванням); установлюють опіку над майном у передбачених законом випадках; оформлюють належні документи щодо особи підопічного та щодо майна, над яким установлюється опіка; охороняють та зберігають житло й майно підопічних і визнаних безвісно відсутніми (Правила опіки та піклування, затверджені наказом Державного комітету України у справах сім'ї та молоді, Міністерства освіти України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства праці та соціальної політики України від 26 травня 1999 року № 34/166/131/88) [17].

Згідно з п. 2.10 Правил опіки та піклування управління майном, що належить особам, над якими встановлено опіку чи піклування або які влаштовані в будинки дитини, дитячі будинки, відповідні навчальні заклади, дитячі будинки-інтернати, здійснюється опікунами та піклувальниками.

Якщо в особи, над якою встановлено опіку (піклування), є майно, що знаходиться в іншій місцевості, то опіка над цим майном установлюється органами опіки й піклування за місцезнаходженням майна.

Враховуючи необхідність забезпечення майнових прав осіб, які перебувають у виховних установах, абз. 2 п. 2.10 доцільно викласти в такій редакції: «Управління майном, що належить особам, над якими встановлено опіку чи піклування або які влаштовані в будинки дитини, дитячі будинки, відповідні навчальні заклади, дитячі будинки-інтернати, *перебувають у виховних колоніях*, здійснюється опікунами та піклувальниками».

Також перед початком перевірок у нотаріусів доцільно витребувати інформацію про кількість правочинів, вчинених із майном, яке належить особам до 18 років.

Під час проведення перевірки доцільно опитати дітей, які утримуються у виховних колоніях, щодо їхнього сімейного стану (наявності або відсутності батьків, осіб, які їх замінюють, інших родичів) та правового статусу (діти-сироти, діти інваліди тощо), а також наявності житла, майнових прав тощо.

Необхідно також детально вивчити особові справи неповнолітніх засуджених, а саме звернути увагу на наявність:

- анкетних даних (дані про склад сім'ї, освіту, стан здоров'я, місце навчання (роботи) та проживання тощо);
- інформації про батьків (осіб, які їх замінюють) неповнолітнього засудженого;
- рішень суду про позбавлення батьків батьківських прав, визнання батьків або одного з них по-

мерлими, безвісно зниклими, даних про вжиті заходи щодо з'ясування майнового стану зниклих батьків (осіб, що їх замінюють);

– рішень та розпоряджень органів опіки та піклування про закріплення за неповнолітнім майна, житла, якщо дитина його має, визначення відповідальної особи за його збереження, акта передачі його зазначеній особі;

– матеріалів, що свідчать про вжиття адміністрацією виховної установи заходів для виявлення наявного житла та іншого майна неповнолітнього (запити до відповідних держаних органів, установ або організацій);

– документів, що підтверджують право володіння майном та належне юридичне оформлення власності або користування житлом (приватизація, отримання в спадщину або в подарунок, закріплення права користування тощо);

– інформацію про опікунів (піклувальників) майна та про стан його збереження.

У журналі вихідної кореспонденції виховної колонії також слід звернути увагу на наявність заяв адміністрації виховної колонії про взяття на облік дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які досягли 16 років на соціальний квартирний облік.

Варто зауважити, що для засуджених не встановлюються обмеження в реалізації права на спадщину

або дарування, але через свою фізичну ізоляції вони не можуть особисто вступити у володіння спадщиною й здійснюють це право через представника за дорученням, засвідченим адміністрацією колонії. Засуджені мають також право скласти заповіт, який повинен бути засвідчений начальником виправної колонії.

У контексті наведеного також доцільно звернути увагу на те, чи повідомлялися адміністрацією установи органи опіки й піклування про вчинення правочинів стосовно неповнолітнього засудженого.

Виходячи із чинного законодавства, такого обов'язку установа виконання покарання не має. З метою захисту майнових прав осіб до 18 років, що відбувають покарання, яке пов'язане з обмеженням їх свободи, необхідно закріпити такий обов'язок у Кримінально-виконавчому кодексі України.

Висновки. Підводячи підсумки, зауважимо, що захист майнових прав неповнолітніх засуджених потребує особливої уваги зі сторони державних органів, діяльність яких спрямована на захист прав і свобод дітей. Особлива відповідальна роль у сучасних умовах відведена органам прокуратури нашої країни, оскільки саме вони наділені широкими повноваженнями з виявлення порушень закону та реагування на них.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Декларація прав людини ООН від 10 грудня 1948 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
2. Конституції України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>.
3. Правила ООН щодо захисту неповнолітніх, позбавлених волі від 14 грудня 1990 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_205.
4. Спенсер Г. Опыты научные, политические и философские / Г. Спенсер. – пер. с англ. – Минск : Современная литература, 1999. – 1022 с.
5. Лемак Р. Прокурорський нагляд як гарантія забезпечення правового статусу засуджених / Р. Лемак // Право України. – 2007. – № 3 – С. 69–73.
6. Фролова О. Злочинність і система кримінальних покарань (соціальні, правові та кримінологічні проблеми й шляхи їх вирішення за допомогою логіко-математичних методів) : [навчальний посібник] / О. Фролова. – К. : Артек, 1997. – 208 с.
7. Наташев А. Правовое положение осужденных / А. Наташев // Исправительно-трудовые учреждения. – 1979. – № 7. – С. 33–34.
8. Мінімальних стандартних правил ООН поведження з в'язнями від 30 серпня 1955 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_212.
9. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11 липня 2003 року № 1129-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1129-15>.
10. Про Державну кримінально-виконавчу службу України : Закон України від 23 червня 2005 року № 2713-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2713-15>.
11. Діяльність прокурора щодо захисту майнових та житлових прав дітей : [наук.-практ. посіб.] / [В. Вишинський, О. Пашенко, Г. Попов, К. Грейдіна, В. Томіленко] ; за заг. ред. В. Войцишена. – К. : Видавництво, 2013. – 193 с.
12. Про деякі питання реалізації Закону України «Про житловий фонд соціального призначення» : Постанова Кабінету Міністрів України від 23 липня 2008 року № 682 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/682-2008-%D0%BF>.
13. Цивільного кодексу України від 16 січня 2003 року № 435-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
14. Про нотаріат : Закон України від 2 вересня 1993 року № 3425-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3425-12>.
15. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, що затверджений наказом Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 року № 296/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12>.
16. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування : Закон України від 13 січня 2005 року № 2342-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2342-15>.
17. Правила опіки та піклування, затверджені наказом Державного комітету України у справах сім'ї та молоді, Міністерства освіти України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства праці та соціальної політики України від 26 травня 1999 року № 34/166/131/88 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0387-99>.